Caii noştri au rezistat de minune.

Abia atunci a reieşit ce rezistenţi, ce puţin pretenţioşi, ce buni cai de armată erau murgii aceia neţesălaţi, suri ca tufa, sau negri ca marmura! Şi aspectul lor era fără cusur, căci cu toţii erau bastarzi, proveniţi din încrucişarea repetată a calului ţărănesc maghiar cu pursîngele englezesc; erau frumoşi, cum spuneam, şi pe deasupra ce calităţi aveau! Pot afirma din proprie experienţă că în ei se întîlneau la modul fericit toate trăsăturile valoroase ale acestor două rase foarte îndepărtate şi create pentru scopuri total diferite: ambiţia şi stăpînirea de sine ieşite din comun ale pursîngelui englez cu răbdarea, simplitatea şi — cum să-i spun? — fatalista supunere în faţa soartei a calului ţărănesc maghiar.

Ce-i drept, în timpul marşului de mai bine de o mie kilometri, pe timp de iarnă, s-au folosit mai degrabă de originea lor iobăgească decît de cea nobilă. Da data aceasta pe alteţile lor le-au salvat mezalianţele legate odinioară de vestiţii lor strămoşi şi tot de aici li se trăgea şi incredibila căldură sufletească. Cine ar fi dispus să hrănească, să ţesale, să cureţe şi mai ales cine ar fi dispus să călărească, şi încă cu plăcere, un lord pursînge înfumurat, capricios (şi pe deasupra şi deosebit de pretenţios)? Alături de o asemenea nobleţe, cu vremea omul devine fie lacheu, fie bădăran. Însă cu un flăcău de ţăran simpatic, voios, o scoţi întotdeauna la capăt; nu ţi-e ruşine nici să te foloseşti de el, nici să-i înapoiezi serviciile; asta aşa e: unui om simplu (chiar dacă are sînge de nobil în el) îi poţi împărtăşi bucuriile, tristeţile tale, îi poţi căuta pricină, într-un cuvînt lîngă unul ca el poţi trăi! De aceea i-am iubit, i-am stimat pe caii aceia dragi, ne mai vorbind de uriaşul serviciu pe care ni l-au făcut cărîndu-ne fără să crîcnească o mie de kilometri, pe iarna aceea cumplită, pe zăpadă, pe vînt

şi niciodată nu s-a prăbuşit (nici măcar n-a şchiopătat), vreunul din ei.

Prusacii aceia galbeni, minunaţi, aşa-zişii ostpreusser-i, pe care i-am achiziţionat de pe Vistula, acei iuncheri de rasă pură bine făcuţi, cu care ne-am completat efectivele, deja după a treia zi abia se mai ţineau pe picioare; sub soarele amiezii, prin părul lor pleoştit păduchii ieşeau cu duiumul să se încălzească; mulţi dintre acei cai am fost nevoiţi să-i împuşcăm pe loc, la marginea drumului, ca să nu ne întîrzie retragerea. Pe rusticii noştri în schimb nici după săptămîni întregi nu s-a văzut vreun semn de epuizare. Cu toate că era o adevărată sărbătoare cînd le puteam oferi măcar paie de ovăz, iar, după marşurile zilnice de treizeci-treizeci şi cinci de kilometri, de cele mai multe ori dormeau sub cerul liber! N-am să uit niciodată cum, în a doua zi a marii retrageri, într-un orăşel medieval şi pe deasupra înzăpezit ca în poveşti, care pe vremea aceea se numea Krone (nici de atunci nu m-am învrednicit să-i aflu numele polonez), din lipsă de grajd, i-am priponit pe bieţii cai de gardul bisericii. Era o minunată biserică veche, gotică, situată chiar în mijlocul pieţii centrale, pătrate; în jurul ei o grădină mică, tot pătrată, cu brazi argintii, pare-mi-se, împrejmuită cu lanţuri atîrnate de nişte stîlpi de fier — un fel de gard decorativ. I-am legat deci de lanţurile acelea, cu toate că îngheţaseră toată ziua de frig din cauza aşteptărilor îndelungate în urma caravanelor de căruţe ale refugiaţilor. I-am priponit de jur împrejurul bisericii (astfel că, datorită lor, toată piaţa s-a transformat într-un adevărat grajd ca de teatru), i-am acoperit bineînţeles pe fiecare în parte cu pături, am şi prins păturile în cingătoare, dar fără să le fi putut face rost măcar de o mînă de fîn. Apoi am intrat într-o sală de sport cu geamurile sparte, lăsînd în urma noastră, în piaţă, vreo doi-trei oameni de pază.

Era pe la mijlocul lui ianuarie, zăpadă mare, un ger cumplit şi un vînt năprasnic. În asemenea cazuri caii au obiceiul de a se întoarce cu spatele spre vînt, se „potrivesc“ cu o precizie milimetrică, precum sfîrlezele de pe acoperişurile caselor, adică se trag la adăpostul pro-

priilor lor trupuri. Acum nu mai puteau face aşa fiind legaţi, dar, în urma eforturilor, a tropăiturilor, a smuciturilor din chingi, păturile au lunecat de pe ei. Pe lîngă aceasta, tot în obiceiul cailor stă şi faptul că, atunci cînd le e foarte frig, tot trupul lor mare se zbate şi tremură ca un motor diesel ambalat în gol şi nu mai sînt dispuşi să rămînă într-un loc: încearcă să se mişte, să galopeze, să alerge ca să se încălzească. Dar caii noştri (din aceleaşi motive) nu puteau face aşa ceva: prin grija noastră nesăbuită, îl condamnasem să îngheţe stînd pe loc,

Aşadar ei nici că s-au sinchisit de ameninţările soldaţilor puşi lîngă ei de pază şi, trăgînd cu înverşunare, uneori aşezîndu-se chiar pe picioarele dinapoi, şi-au rupt rînd pe rînd căpestrele (ba într-un loc au smuls chiar şi lanţul gardului) şi s-au împrăştiat care încotro. Dimineaţa, cînd am ieşit cu ochii cîrpiţi de somn din sala de sport, ni s-a părut că delirăm, că avem vedenii: un minunat orăşel medieval, acoperit de un strat gros de zăpadă şi plin de cai: o lume de poveste, imaculată, populată de suri, murgi, roibi, galopînd încoace şi încolo, nechezînd fornăind: ori încotro ne aruncam privirile, peste tot îi vedeam alergînd; de pe străzile cele mai îndepărtate, de pe cele mai strîmte ulicioare ce se căţărau pe deal ne licăreau nălucile cailor împiedicîndu-se, apoi opintindu-se din nou, fără pături şi căpestre pe ei, scoţînd nori de aburi, cu gîturile semeţe, minunaţi, liberi; cum vă spun: cai brun-roşcaţi, negri, bălani printre casele cu bîrne, acoperite de o zăpadă ca în poveşti, pe un fundal de un alb imaculat — ca-ntr-o gravură, ca-ntr-un tablou!

Tabloul putea fi pictat chiar şi de Breughel cel Bătrîn şi într-adevăr l-am fi admirat, dacă n-ar fi fost atîta disperare în el. Căci, bineînţeles, a trebuit să-i căutăm pe dezertori, să-i ajungem din urmă, să-i prindem şi să-i aducem înapoi în piaţă, ca să-i putem înşeua — iar atunci oraşul s-a umplut de soldaţi care alergau, gesticulau furioşi (înjurînd în gura mare); atunci tabloul a devenit şi mai ireal, mai viu, mai breughelian, numai că atunci nu s-a găsit printre noi estetul care să-i observe frumuseţea. Nu mai ştiu dacă s-a întîmplat

atunci, sau mai tîrziu, dar îmi amintesc limpede: într-o împrejurare ca aceasta Palkovics a vrut efectiv să-şi împuşte calul. A alergat din greu, apoi s-a apropiat tiptil de el prin zăpada înaltă pînă la brîu, l-a agrăit cu blîndeţe, l-a ademenit dar, cînd tocmai era pe punctul de a pune mîna pe el, cînd mai-mai că a simţit frîul în mînă, calul şi-a înălţat capul şi, din cîteva salturi sprintene, a fugit ceva mai încolo. Palkovics a luat-o de la capăt, a început din nou să alerge cît îl ţineau puterile, să se apropie apoi cu grijă dintr-o parte, să-i murmure şoapte prietenoase, dar în ultima clipă calul lui nemernic, jucăuş, viclean, din cîteva sărituri sprintene s-a depărtat de el. Şi figura s-a repetat de patru sau de cinci ori — cînd numai ce-l vedem pe Palkovics că-şi scoate carabina de pe umăr, o încarcă cu zgomot şi, cu picioarele depărtate reglementar, îl ocheşte pe murgul care-şi bătea joc de el. A şi urlat la cal — parcă îi aud şi acum vocea — l-a ameninţat că-l ciuruie dacă mai cutează să facă un pas. Între timp pînă şi picioarele îi tremurau de furie; abia am reuşit să-l potolim.

La astfel de pericole au fost expuşi caii noştri dragi, aşa au flămînzit, aşa au suferit ei de frig săptămîni şi luni la rînd şi totuşi s-au ţinut pe picioare, ne-au cărat în spinare conştienţi de datoria lor, au trecut cu grijă peste şanţurile ascunse sub zăpadă, au ocolit obstacolele, iar, dacă uneori le puteam oferi grajduri calde, fîn (sau măcar paie de ovăz), a doua zi părul le strălucea de mulţumire.

Caii noştri au rezistat de minune — noi mai puţin.

Încă din prima săptămînă ne-a lovit pe toţi o diaree cronică. În general, în tot timpul marşului cel mai tare am suferit cu stomacul; urechile albite, nasurile învineţite, tălpile înnegrite de degerături nici nu le mai luam în seamă: se vede că degerăturile se anesteziază singure. Dar burţile ne-au chinuit îngrozitor, ne erau tot timpul deranjate şi luni de zile am suferit de crampe — de vină era mîncarea, bineînţeles mîncarea. Fiindcă după noi nu venea nimeni, noi eram ultimii, de o aprovizionare militară normală, adică de „rechiziţionări“, nici nu putea fi vorba; trăiam din ce făceam rost

de ici, de colo, cine ştie de unde, în satele pustii sau în cătunele îndepărtate, părăsite.

Ce puteam procura? În primul rînd, purcel de lapte: nici un gospodar nu şi-a putut căra cu el animalele mai mărunte. Îmi amintesc cum, în a treia noastră zi de marş, în marea cîmpie poloneză, ne-am aciuat lîngă o veche fermă părăsită. Era o fermă minunată, semăna uluitor cu piaţa bisericii din Krone, amîndouă erau construite în acelaşi spirit, ba chiar trădau aceeaşi concepţie despre lume. La mijloc un tei uriaş, încărcat de zăpadă, de jur împrejur curtea împrejmuită de locuinţă, şură, grajd, hambar — toate clădiri din bîrne de lemn, evocînd evul mediu —, strînse una-ntr-alta, îndesate într-un pătrat perfect, închise ca un castru, ca o cetate! Ei bine, se vede că vestea ruperii frontului la Varşovia nu ajunsese la ferma părăsită decît cu mare întîrziere, stăpînii nu mai apucaseră să-şi salveze decît propria lor piele; nimic, nici măcar cele mai de preţ animale nu şi le putuseră lua cu ei. În grajd mugeau cu duiumul vaci mici, negre, bălţate, porci care păreau în pielea goală de rozalii ce erau, guiţau în cocină (de foame, bineînţeles) — iar noi am măcelărit fără milă toată turma, am alungat vacile afară din grajd, ca să ne asigurăm nouă hrană şi adăpost pentru caii noştri.

Sărmanele vite nenorocite au alergat toată noaptea ca bezmetice prin ogradă, prin zăpadă, pe vînt, pe un frig năprasnic, aidoma cailor noştri cu o noapte înainte (în piaţa din Krone); numai că ele făceau şi zgomot; toata noaptea au mugit înfiorător; ne-au chinuit fără încetare sufletele, nu ne-au lăsat o clipă să dormim.

În schimb porcii tăceau profund, căci îi împuşcasem încă de cu seară. I-am împuşcat pe toţi cu pistoalele, la lumina felinarelor; am tras de aproape, exact între ochi; s-au şi prăbuşit imediat, nici măcar n-au mai icnit. I-am despicat, i-am curăţat şi apoi, plini de sînge cum eram, am aşezat degrabă trupurile lor pe sănii (chiar pe săniile stăpînului jefuit, pe care le-am găsit agăţate de pereţii şurei); ne-am îndeletnicit cu această treabă pînă mult după miezul nopţii, pentru ca dimineaţa să nu mai avem treabă cu ei. Însă zelul ni s-a dovedit exagerat. Dimineaţa, cînd abia ne mai ţinem pe picioare de oboseală

şi am scos afară caii (aşa că vitele s-au putut îngrămădi fericite în grajdul lor), apoi, după ce am pus şeile pe ei, am mîncat ceva şi tocmai eram pe cale să pornim, la lumina care ne-a dezmeticit, a devenit dintr-o dată limpede că în zadar încărcasem trei sănii cu carne aburindă, nu puteam lua cu noi nimic — pentru că n-aveam cai care să le tragă.

Dar o singură sanie tot am luat. S-au găsit poate cîţiva care, în acest scop (şi bazîndu-se pe faptul că vor merge şi ei pe sanie), şi-au oferit de bună voie telegarii, sau poate că au rearanjat încărcătura din căruţe, destul că, atunci cînd, pe la opt dimineaţa, am ieşit în cele din urmă din curtea pătrată a fermei, în faţa noastră mergea o sanie plină pînă la refuz cu carne. N-am să uit niciodată scena: de jur împrejur un uriaş deşert trandafiriu de zăpadă; pe cer zorile trandafirii; în spate, în curtea părăsită, o masă uriaşă de zăpadă trandafirie, amestecată cu sînge, frămîntată de paşi (ca un cîmp de bătaie); iar în faţă, pe drum, o sanie încărcată cu carne roşie ca focul: în urma ei mai picura sîngele, îngheţînd în mărgele roşii, mărunte.

Apoi săptămîni în şir am tot mîncat din carnea aceea de porc. La început totul a mers bine, cîteva zile am putut face rost şi de cartofi lîngă ea, încît bucătarii noştri ne-au putut găti nişte tocăniţe minunate. Dar îmi trec prin minte proverbe şi zicători despre ochi şi despre burţi, cam ce relaţii există între ele — ei bine, aşa s-a întîmplat şi atunci! În lăcomia noastră nesăbuită, ne-am îndopat pînă la crăpare cu carnea aceea minunată, am înfulecat chiar şi fără să ne fie foame şi aşa am dat gata, cît ai bate din palme, mai toţi porcii, pentru ca apoi să nu mai trăim decît din untura lor. Am mîncat în viaţa mea multe mîncăruri proaste, însă ceva atît de respingător ca grăsimea de untură, tăiată în cuburi mici, fiartă în zăpadă topită, căreia îi dădeau doar puţină culoare, cu un pic de boia — ceva atît de greţos n-am mai mîncat niciodată!

Nici nu-i de mirare deci că încă din prima săptămînă ne-a apucat pe toţi o diaree cruntă. N-ar fi fost numai un rău în sine, nu-i vorbă că doar ne chinuia, că ne tortura.

că ne sleia şi asta tocmai cînd aveam mai mare nevoie de puterile noastre, dar ne obliga să rămînem adeseori în urmă pe drum. Iar, atunci, şi acolo, a te rătăci, a ieşi din rînd („a rămîne de căruţă“, cum spuneam noi) ne înspăimînta cel mai tare, parcă eram un stol de păsări călătoare. Era pericolul cel mai teribil ce ni-l puteam închipui, era pieirea, sfîrşitul însuşi! După noi nu mai venea nimeni, noi eram cei din urmă. Cel care rămînea pe drum nu-şi mai găsea niciodată trupa, aceluia nimeni nu-i mai putea da o mînă de ajutor; pe acela îl aştepta pustiul de zăpadă, mare, neguros, noaptea, gerul năprasnic de minus treizeci de grade, acela era prin urmare condamnat să moară de foame şi de frig. Sau — în cel mai bun caz — să cadă prizonier, numai că nu putea şti dacă ruşii vor ajunge la timp şi, dacă ajungînd, vor avea vreme să-l ajute; sau dacă măcar îl vor observa.

Cînd am rămas în acest fel prima oară în urmă, la porunca imperioasă a diareei, am avut ocazia să simt pe pielea mea toate grozăviile rătăcirii. Criza m-a apucat pe neaşteptate, încă nu aveam nici o experienţă în acest domeniu, aşa că am sărit pur şi simplu de pe cal, i-am dat lui Porubszki frîul să-mi ţină calul pînă mă întorc; ba am mai şi aşteptat puţin abţinîndu-mă (de jenă) şi, cînd trupa s-a mai îndepărtat, mi-am dat drumul sub un stîlp de telegraf înzăpezit de la marginea drumului. Apoi mi-am aranjat ţinuta şi am pornit în urma regimentului. Dar unde era atunci regimentul! Era o pată în ceaţa liliachie la orizont; aproape că nici nu l-aş fi observat dacă urmele copitelor nu mi-ar fi arătat direcţia.

Mi-am dat seama de îndată ce perspectivă mă aştepta, m-a cuprins o panică înspăimîntătoare, m-am opintit, am început să alerg cît mă ţineau picioarele ca să-mi ajung din urmă trupa, în timp ce ştiam cu precizie că orice sforţare e în zadar, că toate încercările mele erau de prisos. Căci caii se mai descurcau cumva prin zăpada de peste un metru: îşi ridicau bine picioarele lungi şi drepte şi aşa mai înaintau cumva, dar oamenii trebuiau s-o străbată de parcă ar fi mers printr-o pastă groasă pînă la brîu, de parcă ar fi fost nişte buldozere! În asemenea condiţii îţi pierdeai suflul după cel mult douăzeci, treizeci de metri

şi, chiar şi aşa, abia dacă puteai urmări trupa de călăreţi ce se pierdea în ceţurile depărtării, nicidecum să te apropii de ea sau măcar s-o ajungi din urmă! Şi, într-adevăr, după douăzeci-treizeci de metri m-am prăbuşit în zăpadă gîfîind şi plin din cap pînă-n picioare de transpiraţie. Mă amăgeam cu gîndul că, bine, acum o să-mi trag sufletul puţin şi pe urmă voi alerga mai departe — dar pe dată am şi simţit cum se răceşte, cum îngheaţă pe mine în cîteva clipe transpiraţia; cum mă înţeapă aerul îngheţat în plămînii înfierbîntaţi; şi, ce era cel mai rău, cum mi se amestecă în suflet disperarea cu un fel de speranţă stranie, iresponsabilă.

Acum doar n-am să mă prăpădesc aici! M-am ridicat înspăimîntat din zăpadă şi, stăpînit încă de acea credinţă binecuvîntată că cineva mă are în paza lui, am pornit pe urmele camarazilor mei, care se depărtau. Dar de data aceasta n-am fost în stare să fac nici cincisprezece paşi. Am renunţat să mai lupt, am fost nevoit să recunosc că în zadar fusesem încrezător, că în zadar trăisem chiar, căci iată sfîrşitul (asta m-a făcut să plîng cu hohote înăbuşite), cînd deodată ceva m-a ajuns din urmă, cineva m-a pus totuşi pe picioare. Era sania cu carne care mă ajunsese, vizitii m-au ridicat din zăpadă; acum puteam merge liniştit ţinîndu-mă de sanie, pînă la adăpostul de fapt nu chiar atît de îndepărtat.

Aşa că strania mea încredere s-a dovedit în cele din urmă îndreptăţită, căci atunci chiar că m-a avut cineva în paza lui, dar ce s-ar fi întîmplat dacă în ziua aceea sania cu carne n-ar fi rămas întîmplător în urmă ci, după obicei, ar fi mers în faţă, îmi e şi groază să mă gîndesc.

Deci, de atunci încolo, ori de cîte ori ne apucau nevoile, rămîneam în urma trupei cîte doi: unul ţinea caii, iar celălalt se uşura. Dar şi aşa era riscant. O dată, de pildă, am rămas din nou în urmă (împreună cu Porubszki), dar criza s-a dovedit atît de acută încît atunci cînd, ridicîndu-mă din şa, am dat să-mi arunc piciorul drept peste cal, ce-a fost dat să se întîmple s-a şi întîmplat. Doamne, ce să mă fac, doar n-am să-mi schimb lenjeria de corp aici, îngropat în zăpada pînă la brîu — doar nu voi fi nevoit să-mi scot cizmele, pantalonii, ca să pot arunca apoi

şi izmenele! Mi-am scos deci baioneta îngheţată din teacă, mi-am sfîşiat de jur împrejur izmenele murdărite şi aşa, doar cu pantalonii pe mine, dar uşurat, m-am aburcat din nou în şa.

Pentru toată operaţia a trebuit bineînţeles timp; pînă am terminat cu manevra mea ingenioasă, regimentul era din nou departe. Şi atunci a venit din nou spaima aceea mare şi galopul dezlănţuit şi nici aşa n-am fi ajuns din urmă trupa (mai degrabă ar fi crăpat caii de sub noi) dacă cei din faţa noastră nu ne-ar fi observat şi nu ne-ar fi aşteptat. După multe asemenea întîmplări am ajuns la concluzia că în astfel de situaţii cel mai bine era să rămîi în şa, fără o vorbă, îndurînd necazul cu bărbăţie; le-am spus-o şi altora; dacă le-am dat lor povaţa, m-am ţinut şi eu de ea căci — să-mi fie cu iertare — mai degrabă călăreşte omul în propria murdărie decît să se cureţe definitiv.

Cînd spun că în urma noastră nu mai venea nimeni, înţeleg doar atît: nimeni dintre cei care se retrăgeau, care se refugiau, nimeni din rîndurile ungurilor, ale nemţilor. Căci, bineînţeles, ruşii erau tot timpul după noi, se ţineau scai, nu rămîneau cu nici un chip prea mult în urmă. Dacă reuşeam într-o zi să spălăm putina, în ziua următoare ne ajungeau iar din urmă; îmi aduc aminte de alarmele înspăimîntătoare din unele nopţi, cînd eram nevoiţi, pe viscol, prin beznă, să înşeuăm caii şi s-o luăm din loc fiindcă în satul vecin huruiau deja tancurile lor. Numai că nu ştiu în cine sau în ce trăgeau, căci populaţia civilă se refugiase (de voie, de nevoie) pînă la ultimul suflet, iar din armata învinsă noi eram într-adevăr ultimii.

În iarna acea erau un frig şi o zăpadă cum de mult nu mai fuseseră. Drumul acoperit de omăt, părăsit între timp şi de convoaiele refugiaţilor (fie că-l părăsiseră, fie că ne-o luaseră înainte), prin unele locuri nici măcar şanţurile nu ni-l mai indicau, ci doar stîlpii de telegraf înşiruiţi pe margine. Stîlpii, spun, căci sîrmele plesniseră mai peste tot din cauza gerului: atîrnau în zăpadă de o parte şi de alta pline de chiciură. În rest, mergeam tot timpul print-un nesfîrşit pustiu alb; nicăieri un deal, nicăieri o pădure, nici măcar un copac; doar şirul întunecat al

stîlpilor de telegraf şi siluetele înnegurate ale cătunelor în depărtare! însă în ele nu mai locuia nimeni: nici măcar o singură fiinţă în tot ţinutul; nicăieri măcar o potaie, o cioară; era de-a dreptul lugubru să călăreşti zeci şi sute de kilometri fără să întîlneşti în cale o făptură vie.

Doar morţii se înmulţeau pe zi ce trecea.

Morţii, pe care nu i-am amintit pînă acum, cu toate că, de cînd o apucasem pe drumul ce ducea către Stettin, călăream întruna pe lîngă ei; erau culcaţi pe spate, erau chirciţi pe burtă în zăpada care pe unii îi îngropase aproape de tot; pe alţii încă nu; îi vedeam aproape la tot pasul, lîngă marginea drumului, nişte pete negre, mute, abia îi mai puteam număra, sau chiar privi hipnotizaţi de la înălţimea protectoare la care ne aflam şi existau printre noi chiar şi cîţiva norocoşi care nu mai văzuseră pînă atunci morţi în viaţa lor.

Nici nu ne puteam închipui cum ajunseseră acolo morţii aceia. Poate rămăseseră în urma convoaielor de civili care se refugiau din faţa frontului, poate nu avuseseră de furcă decît cu stomacul şi se opriseră şi ei doar ca să-şi facă nevoile, iar apoi nu mai fuseseră în stare să-şi ajungă din urmă convoiul. În ei ni se părea a vedea soarta noastră încă neîmplinită, propriul nostru viitor, am putea spune; pînă atunci scăpaserăm ajungînd din urmă ca printr-o minune trupa, sau călărind mai departe scăldaţi în propria noastră murdărie. Oricare ar fi fost acel viitor, la urma urmei tot despre noi era vorba: morţii ne înfăţişau fiecăruia, ca pe un memento personal, cu exactitate, semnificativ, pericolele rătăcirii de comunitate. Dacă atunci, cu două-trei zile înainte, sania cu carne n-ar fi rămas din întîmplare în urmă — mă gîndeam eu adeseori —, acum aş fi fost şi eu o mogîldeaţă de aceea mică, întunecată în pustiul adormit ce ne înconjura.

Pînă în cea de-a şaptea zi a retragerii noastre n-am întîlnit nici un soldat german.

Am ajuns într-o regiune deluroasă, drumul începea să şerpuiască, pe alocuri era chiar mai uşor de umblat. Stătea în şaua unei motociclete oprite la cotul drumului

şi fuma în tihnă. Sub casca de fier purta o apărătoare pentru urechi tricotată; de-a curmezişul pieptului îi atîrna pistolul-mitralieră; uniforma de un verde închis îi era curată, pusă la punct. Nu ne-a atras atenţia doar prin aceea că era singurul bărbat apt de luptă peste care dădeam de la Vistula încoace, nici măcar prin aceea că uniforma lui închisă la culoare a scos brusc în relief decadenţa noastră patriarhală (mai-mai că am început să ne ruşinăm de păturile cu care ne încotoşmănisem, de scăriţele şeilor noastre înfăşurate în zdrenţe), cît mai degrabă prin aceea că, în loc de ataş, alături de Zündapp-ul lui, care pufăia molcom, era montată un fel de băncuţă, de podeţ, pe care stătea un minunat cîine lup.

Era fără îndoială un tablou inedit! Tare trebuie să-şi mai fi iubit cîinele neamţul acela bine făcut, cu figura inteligentă, dacă, renunţînd la echipament şi la orice alte bagaje, atunci şi acolo, chiar pe iarna aceea năprasnică, în nemilosul pustiu de zăpadă, sub nasul armatelor inamice care înaintau vijelios, îşi căra peste tot cîinele după el! Omul şi cîinele în bună înţelegere, pe aceeaşi motocicletă, alcătuiau o imagine paşnică (şi cu atît mai mult cu cît de gîtul omului atîrna o armă); noi, cavaleriştii, de asemenea strîns legaţi de lumea animală, puteam aprecia fidelitatea lor reciprocă.

Neamţul ne privea cu atenţie (dar nici pe departe ostentativ), apoi, de îndată ce am trecut de el, şi-a aruncat mucul de ţigară, a ambalat motorul ca un profesionist şi, în ciuda zăpezii înalte, ne-a depăşit în viteză. Minunatul lui cîine a rămas tot timpul disciplinat pe băncuţa sa, nu s-a clintit nici la pornire, nici la schimbarea vizitelor, probabil dobîndise deja o uriaşă experienţă în acest sens. Ne-a depăşit în viteză, după cum spuneam, silueta i se micşora văzînd cu ochii, apoi, la o curbă, a dispărut cu cîine cu tot, iar noi ne-am tîrît mai departe tăcuţi printre dealurile ce străluceau în lumina soarelui. Tot în ziua aceea am dat peste trupul neînsufleţit al unui bărbat îmbrăcat într-un cojoc verde. Era cu faţa cufundată în zăpada ce acoperea arătura, destul de departe; cizmele de iuft pe care le avea în picioarele răşchirate păreau — cum să vă spun — absolut de prisos. Apoi am dat peste o bătrînă; era culcată chiar

alături, în şanţul de lîngă drum, cu părul ei alb-gălbui răsfirat de sub broboadă; la colţurile gurii, pe piept, jur împrejurul ei, pe zăpadă, sîngele care nu mai apucase să se coaguleze îngheţase în mărgele roşii mărunte. Mi-am amintit de sîngele porcilor picurînd din sania noastră; mi-am amintit de împunsătura aceea dureroasă cînd (mai ieri-alaltăieri) stăteam şi eu trîntit în zăpadă, iar în plămînii mei înfierbîntaţi dăduse năvală gerul — şi mi-am imaginat de îndată scena, cum o bătrînică epuizată încercînd zadarnic să se ţină după vreun convoi de căruţe tot mai îndepărtat, se lasă deodată păgubaşă, apoi cade în şanţ, iar din plămînii ei chinuiţi izbucneşte sîngele; şi neamurilor ei nici prin gînd nu le poate trece să o aştepte sau eventual să se întoarcă după ea. Căci ruşii se apropiaseră din nou ameninţător, erau pe urmele noastre şi noi, cavaleriştii, trebuia de asemenea să ne grăbim ca să nu ne-o ia înainte. În ziua aceea alte fiinţe nu am mai întîlnit.

Către seară ne-am încartiruit în şcoala unui sat mai mărişor; în mod excepţional şi caii noştri au avut parte de un grajd încălzit. Am făcut un foc de zile mari într-o clasă, ne-am băgat în paiele aduse din şura vecină, ne-am ghemuit bine în ele şi poate ne-am scos şi cizmele, să ne dezmorţim degetele de la picioare, învineţite de frig (deoarece cavaleriştilor — din cauza imobilităţii — le îngheaţă mai întîi picioarele). Se pare însă că nici să adormim n-am mai avut timp că s-a şi dat alarma. Am pus şeile în pripă şi am luat-o din loc cu sufletul la gură fără să mai urmăm drumul, ci drept înainte spre nord-vest, ca să tăiem curbele şi să ocolim periculoasele pene de oţel împlîntate în drum. În noaptea aceea am stat în şa timp de paisprezece ore, străbătînd patruzeci şi cinci de kilometri. Vara n-ar fi mare lucru, însă iarna, prin zăpada înaltă pînă la crupa, sau pînă la burta calului, e îngrozitor de mult, cu atît mai mult cu cît (colac peste pupăză) s-a mai pornit şi viscolul. Vîntul sufla din dreapta, mereu din dreapta, n-am să uit cît voi trăi: de cîte ori se schimbă vremea, durerile pe care le simt în partea dreaptă îmi vor aminti de vîntul acela ce sufla dinspre răsărit. Sufla vuind, îngrozitor, pe alocuri ridica vîrtejuri întregi de zăpadă, le flutura ca pe

nişte văluri, pentru ca apoi să le tîrască ghemotoc după el, orizontal, în beznă. Cu presiunea sa uriaşă, el îşi înfigea colţii prin mantăi, prin cojoace, prin vestoane, pînă la piele, iar în ziua următoare ne-am scos pumni întregi de zăpadă chiar şi din izmene. Pînă dimineaţa şi cal şi călăreţ erau înfăşuraţi în plăpumi albe; am îngheţat sub mormanele de zăpadă, sub armurile de gheaţă; eram spoiţi cu o culoare de camuflaj perfectă, încît de acum încolo nu mai călăreau decît oameni de zăpadă, pe cai de zăpadă; nici nu ne mai distingeam pe cîmpul alb, nici nu ne mai recunoşteam între noi.

În zori vîntul s-a potolit; pe cerul senin tremurau stele mărunte strălucind viu; se anunţa o zi rece, dar însorită. Cînd s-a luminat într-atît încît, privind înapoi, să putem constata că orizontul era nemişcat (în noaptea aceea ruşii se împotmoliseră şi ei); cînd s-a ridicat soarele, iar noi, cu platoşele de gheaţă încă netopite de pe haine, ne-am încumetat din nou la drum, am ajuns din urmă un straniu convoi. Să tot fi fost vreo sută, o sută douăzeci de femei, bărbaţi, bătrîni şi tineri, amestecaţi. Unii în paltoane, alţii în cojoace, care cu cizme, care cu picioarele înfăşurate în cîrpe (adică desculţi, am putea spune), dar toţi vlăguiţi de moarte, numai pielea şi osul pe ei, îngheţaţi în platoşe de chiciură ca ale noastre — aşa se împleticeau de-a latul drumului, în rînduri de cîte opt, venind cine ştie de unde şi îndreptîndu-se cine ştie încotro. Se vedea că umblaseră toată noaptea. Simţisem şi noi pe pielea noastră şi ni se făcea părul măciucă atunci cînd ne gîndeam ce avuseseră de suferit în timpul viscolului. Mergeau, se împleticeau, se opinteau prin zăpadă printre gardienii lor, nişte voluntari scîrbiţi de viaţă (care nu arătau nici ei mai puţin epuizaţi); mergeau în tăcere, cu ochii lor stinşi pironiţi în pămînt, albi ca stafiile, îngheţaţi şi de bună seamă nemîncaţi; mergeau prin gerul de minus douăzeci de grade, cu un fel de resemnare fatală în faţa soartei lor: niciodată nu voi înţelege cum de rezistaseră pînă atunci şi cum aveau să reziste în continuare. Ofereau o imagine care depăşea orice întruchipare a apocalipsului, a infernului lui Dante sau al lui Edgar Poe, iar noi, în mirarea noastră — chi-

nuindu-ne în continuare caii şi aşa destul de chinuiţi — i-am ocolit pe departe.

Poate să spună cine ce-o vrea: nu, într-adevăr, nici măcar în vis n-am crezut că aşa ceva e cu putinţă. Nici măcar nu bănuiam (nici azi nu ştiu exact) cine erau nenorociţii aceia: partizani ruşi, răsculaţi polonezi, sau pur şi simplu evrei, nimic mai mult. Nu ştiam, nici acum nu ştiu, dar încă de atunci a devenit limpede pentru mine că trebuia să-i uit cît mai repede dacă mai voiam să trăiesc.

Şi astfel taina morţilor presăraţi de-a lungul drumului mi s-a dezvăluit. Nu aveau nimic în comun cu refugiaţii civili, căci — doar acum ne-am dat seama — convoaiele de căruţe şi chiar urmele căruţelor dispăruseră de multă vreme de pe drum. Era evident că morţii proveneau din alaiul acela fantomatic. Căzuseră din rîndurile lui nemaiputînd îndura insuportabilul, rămăseseră în urmă, se prăbuşiseră în zăpadă şi îngheţaseră, cum am fi îngheţat şi noi dacă am fi rămas în urmă. Am încercat să-i uităm gîndindu-ne la propria noastră nenorocire (eu cel puţin aşa m-am străduit să-i uit), numai că propria noastră nenorocire ni-i amintea mereu. Ne era frig? Dar ei ce frig îndurau! Ne era foame? Dar lor ce foame trebuia să le fie! Eram obosiţi, descurajaţi, nu ne mai ţineau puterile? Numai ei ştiau cu adevărat ce înseamnă să nu te mai ţină puterile! Dar oare de ce mergeau, de ce n-o luau razna — mă frămîntam eu stînd în şa şi privind înapoi în lungul drumului pe care trebuiau să apară din clipă în clipă —, de ce n-o luau care încotro cu prima ocazie, la marginea primului sat, rîzîndu-le gardienilor în nas? Mai rău decît să moară tot nu li se putea întîmpla nimic, iar lor şi aşa le era scris să moară! Oare mai aveau speranţe? Credeau oare că cel ce rezistă dincolo de limita puterilor sale avea să scape? Atît de inconştienţi să fi fost de situaţia lor, atît de îndărătnică să fi fost în sufletul lor universala amăgire umană? Erau ei în stare să piară mai degrabă la o margine de drum, în chinuri lente, numai să evite o moarte demnă, liber aleasă, lipsită de durere (dar bineînţeles instantanee şi sigură)? Doamne, cum e cu putinţă aşa ceva? Atît de puternică să fie în sufletele unora credinţa şi supunerea; aşa o forţă înspăi-

mîntătoare să reprezinte în mîna altora o armă? Am încercat din răsputeri să-i uit, dar cum să uiţi ceea ce nu poate fi uitat?

De altfel, de atunci ne-au făcut zi de zi să ne amintim de ei.

N-am pornit mai departe decît a doua zi la prînz, căci în timpul viscolului ruşii rămăseseră binişor în urmă, iar caii noştri dragi aveau neapărat nevoie de odihnă. De îndată ce am ieşit la drum, am dat peste morţii lor: o mulţime de mogîldeţe negre căzute în zăpada albă; erau şi porţiuni mai grele de drum, unde tot la al douăzecilea stîlp de telegraf era cîte unul. În scurtă vreme am ajuns din urmă alaiul fantomatic. Nu mai erau decît cel mult cincizeci de oameni — în timpul marşului de noapte pieriseră mai mult de jumătate din ei. Înmărmurit, am încercat să calculez cîţi porniseră oare iniţial (şi de unde), dacă, murind cîte o jumătate din ei pe zi, totuşi mai rămăseseră atîţia în viaţă. Se clătinau la fel de apocaliptici înainte, la fel frămîntau zăpada cu ochii pironiţi în pămînt; probabil că celor rămaşi în viaţă picioarele nu le puteau îngheţa mai mult de-atît. Acum, că se împuţinaseră aşa, ajunseseră cîte unul la fiecare voluntar. Grupul lor dezlînat, răzleţ, dispus în şiruri de cîte opt între coloanele strîns aliniate de-o parte şi de alta ale soldaţilor, era şi mai impresionant decît în ziua precedentă.

Cînd am depăşit din nou convoiul (de data aceasta galopînd mai încet, făcînd un ocol mai mic), s-a produs o agitaţie nemaipomenită. Palkovics, camaradul nostru cel indisciplinat ca un diavol, dar cu sufletul de aur, acelaşi Palkovics care la Krone îşi îndreptase arma asupra calului său, gata să îl împuşte, Palkovics zic, şi-a deschis cartuşiera şi, din cutia de metal (de care, în ciuda greţii şi a diareei ne era tot timpul interzis să ne atingem), a aruncat printre prizonieri două pacheţele de pesmeţi. Prada fost pe dată confiscată de gardieni, iar Palkovics tras la răspundere de comandanţii noştri. A fost degradat, l-au ameninţat chiar cu stîlpul infamiei, însă această teribilă pedeapsă nu a fost niciodată aplicată, căci nu cred să fi existat printre noi (inclusiv printre ofiţeri) cineva care să nu fi fost în sufletul lui de acord cu fapta lui Palkovics. Eventual eram invidioşi pe el pentru că

avusese curajul să facă ceea ce nouă nici prin gînd nu ne trecea să facem, salvînd în felul acesta (ce-i drept, nu cu prea mult folos şi nu în faţa întregii lumi, ci doar în ochii prizonierilor) — dar ce-o fi salvat el oare? —, să zicem că a salvat onoarea regimentului.

În cea de-a zecea zi de retragere am ajuns pentru a treia oară din urmă convoiul de umbre. Recuperau în timpul nopţii distanţa cu care îi depăşeam noi ziuă; ei nu cunoşteau odihna, ci mergeau zi şi noapte întruna. Nu mai rămăseseră decît vreo douăzeci sau treizeci de oameni; gardienii ajunseseră într-o majoritate covîrşitoare. Tocmai de aceea soldaţii îi şi înconjuraseră din toate părţile de prizonieri, nu mai erau numai în faţa şi în spatele lor; formau un careu perfect, strîns în jurul oamenilor lor; mergeau ca o falangă, ca o curte de fermă în mişcare; îşi puteau permite, erau destui. De îndată ce i-am văzut, a apărut şi neamţul cu cîinele. Venea din spate, ne-a făcut semn prietenos cu mîna, apoi ne-a depăşit foarte strîns, împroşcîndu-ne cu zăpadă; cîinele abia se ţinea pe băncuţa lui. Minunatul animal se ţinea în echilibru schelălăind, însă trupul său puternic, sur, trăda efortul de a face faţă.

Drumul cobora dealul într-o curbă mare, ce descria un semicerc; de sus se vedea la o distanţă de doi-trei kilometri. Astfel am putut fi martorul acelei scene pe care n-am s-o uit pînă la sfîrşitul zilelor, la fel ca şi durerea nevralgică din partea dreaptă. Deci jos, în depărtare, la celălalt capăt al curbei, ne-a apărut în faţa ochilor convoiul fantomatic; din spate neamţul ne-a depăşit în mare viteză. Dar între cele două grupuri coasta nu era pustie. Destul de aproape de grupul prizonierilor care se tîrau în tăcere, cam pe la mijlocul curbei, stătea aşezat în zăpadă un om. Nu mai era o stafie albă, soarele îi eliberase deja de multă vreme paltonul de armura de chiciură; trupul său se contura în zăpadă cu claritatea unei gravuri. Stătea pe marginea şanţului istovit, dărîmat, de la distanţa aceea nu ne puteam da seama dacă era femeie sau bărbat, doar atît: că era un om. Motocicleta a gonit derapînd în curbă, apoi, cînd a ajuns în dreptul omului epuizat, s-a oprit brusc, stîrnind un nor de zăpadă. Cîinele şi-a pierdut echilibrul, dar a

sărit de îndată înapoi, la locul său; stătea ca o stană de piatră, de parcă mustrările de conştiinţă l-ar fi transformat într-o statuie. Neamţul a coborît de pe motocicletă, s-a îndreptat către cel aşezat în zăpadă şi i-a făcut semn, în gesturi elocvente, să se ridice degrabă. Cu chiu, cu vai s-a şi ridicat. Apoi cu gesturi imperative, crispate, dar tot atît de grăitoare, soldatul i-a explicat ceva şi i-a făcut semn să o ia din loc înainte. Omul cu palton negru a încercat să se urnească, dar după numai cîţiva metri s-a poticnit — era evident că nu mai putea face un pas. Neamţul şi-a dat casca pe spate şi i-a explicat din nou ceva; acum gesturile cu care îl îmboldea, cu care îl încuraja erau amabile, aproape stăruitoare: gesturi asemănătoare nu am mai văzut decît la agenţii de circulaţie. Nenorocitul tot nu s-a urnit din loc. Stătea în mijlocul drumului de parcă ar fi fost beat; făcea eforturi vizibile chiar şi să rămînă în picioare. Atunci neamţul a fluierat scurt şi cîinele, care pînă atunci urmărise nemişcat scena, minunatul cîine-lup puternic, suplu, s-a pus deodată în mişcare. S-a aruncat asupra nenorocitului din cîteva salturi lungi, sălbatice; l-a atacat mîrîind, scrîşnind din dinţi, mai-mai să-l dărîme. Omul cu palton negru s-a tras cîţiva paşi îndărăt, acoperindu-şi faţa, dar peste şanţ n-a mai fost în stare să treacă, acolo s-a prăbuşit din nou.

Orice specialist şi-ar fi dat seama: toate încercările sînt de prisos, ăstuia nu-i mai porneşte motorul, i s-a terminat benzina. Aşadar neamţul a apucat automatul şi, fără să-l mai scoată de la gît, fără să privească într-acolo, din imediată apropiere, a tras o rafală sacadată în cel rămas de căruţă. Omul s-a rotit pe călcîie, apoi lent, în linişte, ca într-un film derulat cu încetinitorul, s-a prăbuşit în şanţul de lîngă drum. Cîinele şi stăpînul lui s-au apropiat ca să se convingă de temeinicia isprăvii lor, apoi s-au întors, unul în şa, celălalt pe băncuţă şi au pornit în viteză după convoiul tot mai îndepărtat.

Noi priveam scena de pe coama dealului. Fără nici o comandă, regimentul s-a aliniat la marginea drumului, formînd un adevărat zid de călăreţi în faţa tragediei; ce se desfăşura în depărtare. De jur împrejur era o linişte

apăsătoare, liniştea obişnuită a cîmpurilor înzăpezite, tulburată doar arareori de fornăiturile cailor, de zgomotul zăbalelor, dar care acum, după ropotul de armă repetat de ecou pînă departe, s-a înteţit şi mai mult. Deci iată ce se întîmplă cînd cineva nu mai rezistă — mi-a fulgerat atunci prin minte —, aceasta este metoda de a ieşi din rînd. De aici proveneau cadavrele cu care ne întîlneam noi de atîtea zile la tot pasul. Nu erau victimele nopţilor, ale gerului, ale plămînilor extenuaţi, ci doar ale neamţului cu figura inteligentă, bine îmbrăcat şi ale cîinelui său atît de disciplinat! În faţă voluntarii nu aveau nici o treabă, ci doar să umble, la fel ca şi prizonierii. Îi împrejmuiau din toate părţile, aidoma zidurilor unei curţi de fermă, le confiscau, ce-i drept, daniile milostive primite, dar altceva nu mai făceau, închizînd ochii cu indulgenţă la orice, chiar dacă cei epuizaţi ieşeau din rînd şi se prăbuşeau la marginea drumului. Dar vai de cel ce se deda la una ca asta! Din urmă venea sfîrşitul, tăbăra asupra lui ca, după rugămintea amabilă, aproape imploratoare, de a o lua la goană pentru a ajunge din urmă acel ceva de neajuns care se pierdea în negură, să îl împuşte pur şi simplu în burtă. Mi-am amintit de caii noştri cumpăraţi pe Vistula, de acei bălani trupeşi, dar epuizaţi, pe care nu cu mult în urmă îi împuşcasem tot aşa (la marginea drumului), ca să nu se mai chinuie în zadar. Mi-am amintit de acei purcei rozalii, ce păreau a fi în pielea goală, pe care îi împuşcasem tot aşa, de aproape — ţintindu-i drept între ochi — ca să avem ce mînca. Mi-am amintit de Palkovics cum, bine înfipt pe picioarele-i depărtate, îşi îndreptase carabina asupra Wandei sale jucăuşe, netrebnice, batjocoritoare, căci iapa îl scosese complet din sărite. Dar neamţul acela care, evident, lichidase tot convoiul de prizonieri, neamţul acela care n-avea nevoie de carnea lor, pe care nu-l scosese nimeni din sărite, care nu avea nimic comun cu victimele (nici măcar nu le cunoştea), neamţul acela fercheş, cu figura inteligentă, cîţi o fi împuşcat pînă atunci şi, mai ales, de ce o făcea? De ce?
Doar şi aceia erau oameni, nu animale; i-ar fi putut lăsa liniştit acolo, în plata Domnului, pradă frigului, iernii, urmăritorilor, care veneau în urma noastră; noi eram

cei de pe urmă, după noi nu.mai venea nimeni! El însă persevera şi îşi făcea de fiecare dată — poate uneori în silă, dar, cu conştiinciozitate — datoria. O făcea la ordin? Fără îndoială, Nu era călăul acela; care să ucidă din plăcere nişte infirmi pe care foamea, gerul, epuizarea îi condamnaseră şi aşa la moarte. O făcea la ordin, evident; i se indicase să-i împuşte fără preget, încă pe drum, pe toţi dezertorii. Iar dezertor nu devine doar acela care părăşeşte rîndurile, ci şi cel pe care rîndurile îl părăsesc; nu doar acela care îşi alege, în mod activ altă cale, ci şi acela care, neputincios fiind (adică pasiv) părăseşte calea comună. Dar un sofism atît de stupid putea oare constitui pentru el un temei suficient de puternic pentru a lichida sute de oameni? O făcea la ordin, bine, dar cum de era totuşi în stare s-o facă? Doar — făcînd abstracţie de acest sofism — îndărătul nostru nu mai venea nimeni, în afara noastră nu mai exista nimeni care să confirme executarea ordinelor primite de el. Poate se jurase cîndva — poate încă din copilărie — că va îndeplini orice-i s-ar ordona şi acum aşa şi făcea, chiar dacă astfel păcătuia de moarte, chiar dacă nu mai avea cum fi controlat vreodată. Nu e bine să dai cuiva pe mînă jurăminte de credinţă, căci multe se pot întîmpla (de pildă să-şi piardă minţile) şi cine ştie la ce îl vor obliga ele apoi? Vai de popoarele care îşi bazează destinul pe îndatorire: subjugă cît ai bate din palme lumi întregi şi tot atît de repede sînt ele însele făcute una cu pămîntul!

Stăteam pe marginea văii, cu spatele spre drum, aliniaţi reglementar, ca la inspecţie şi priveam cu toţii împietriţi spre acelaşi punct îndepărtat. Însă coama calului meu era chiar pe acea direcţie, de cîte ori îşi sălta capul mişcîndu-l în sus şi-n jos, de tot atîtea ori îmi acoperea vederea. Deci eram obligat să mă ridic în scări ca să văd cît mai bine; astfel cotul drumului mi-a apărut printre urechile calului. Pe acolo mergea în dreapta şi-n stînga neamţul, pe acolo adulmeca şi cîinele lui, printre cele două, urechi de cal cînd pleoştite, cînd ciulite din nou, ceea ce trezea în sufletul meu presimţiri nebuloase, asociaţii îndepărtate. Mi-am dat seama că bastardul meu

provenit dintr-o mezalianţă a preferat să-şi rupă hamul decît să îngheţe de frig. Cîinele german de rasă pură ar fi îngheţat mai degrabă de frig decît să-şi rupă zgarda. M-am gîndit că neamţul acela cu figură inteligentă era cu siguranţă dresat, educat în spiritul disciplinei şi el, la rîndul său făcuse la fel cu cîinele care-i fusese încredinţat. Îl obişnuiseră şi pe el cu disciplina, îl educaseră în spiritul supunerii necondiţionate, apolînd la cele mai nobile virtuţi ale poporului său (cinstea, onoarea, corectitudinea) şi abuzînd fără preget de ele, folosindu-se de metodele rafinate şi aspre ale dresurii şi terorii întru oarba supunere, pentru ca în cele din urmă să devină un adevărat simbol al obedienţei, cu toate urmările sale. De aceea îşi ucidea prizonierii tot atît de firesc pe cît de firesc mărşăluiau aceia în faţa lui, în loc să se răsfire care-ncotro şi să-i rîdă în nas (căci altceva mai rău decît să moară tot nu li se putea întîmpla). De aceea îşi, îndeplinea atît de cinstit misiunea sa necinstită, cu toate că ar fi putut lăsa totul pe seama nopţii, a frigului, a vîntului: nu s-ar fi aflat niciodată. Neamţul s-a urcat înapoi pe motocicleta care scotea alene ghemotoace de fum, şi-a chemat cu un fluierat scurt cîinele şi, cum stăteau unul în şa, iar celălalt pe băncuţă, cum au luat-o din loc împăcaţi unul cu celălalt, aproape că nici nu mai puteai desluşi care era neamţul şi care era cîinele său.

Astfel de gînduri, astfel de asociaţii îmi treceau prin minte acolo, la marginea drumului, îngrozit de scena îndepărtată, dar, în acelaşi timp ridicat în scări, pentru ca nu cumva să pierd vreun amănunt. Îmi amintesc limpede cum gîndurile se îmbulzeau cîte două-trei deodată în conştiinţa mea. Unele după altele şi totuşi unele lîngă celelalte, cu mici pauze între ele, gîndurile mele încercau să se dumirească în legătură cu comportarea neamţului şi aşa, într-un fel, scena s-a multiplicat, de parcă ar fi început iar şi iar de la capăt. Tragedia nenorocitului în palton negru mi se derula fără încetare în faţa ochilor ca pe un ecran, ca într-un *nouveau roman*. Apoi reluările au încetat, ecranul s-a stins, iar eu — uitîndu-mă pieziş în jur — mi-am privit camarazii. Erau

ridicaţi în scări, cu privirile aţintite ca şi mine spre punctul acela îndepărtat; nimic, nici cea mai mică mişcare, nu strica alinierea noastră milităroasă. Priveam cînd spre neamţul care se depărta în viteză (printre urechile calului meu), cînd la călăreţii împietriţi din juru-mi; privirea mea a făcut de multe ori calea pînă acolo şi înapoi, cînd deodată — cam pe la mijlocul drumului — am avut iar revelaţia unei noi asociaţii înspăimîntătoare. De ce ucidea neamţul? Fiind un animal inteligent, de ce îi măcelărea pe cei rămaşi în urmă? De ce îşi asuma sarcina de călău, cînd putea liniştit să închidă ochii: în urma lui nu venea nimeni? Am privit în lungul văii, în lungul regimentului nostru aliniat şi deodată mi-am dat seama de parcă mi s-ar fi aprins pe neaşteptate o lumină în creier: cum să nu vină! Veneam noi!

Noi eram ultimii, ultimii din armata învinsă, după noi nu mai venea nimeni. Dar după ei mai venea cineva, veneam noi şi, chiar dacă ziua îi depăşeam, noaptea rămîneam iarăşi în urma lor. Neamţul avea martori; nu îşi putea permite să graţieze de capul lui; îşi ducea ordinele la îndeplinire pentru aceleaşi motive pentru care şi le-ar fi îndeplinit, indiferent de condiţii, orişicare alt soldat. Nu disciplina, nu obligaţia şi nici măcar supunerea, ci întîi şi întîi *frica* îl obliga să fie călău; noi îl obligam, prin însăşi prezenţa noastră, îi era tot atît de frică de noi pe cît le era şi prizonierilor de el; îşi salva viaţa la fel ca şi prizonierii săi; căci oricine se teme de cineva, de oricine îi este teamă cuiva, toată lumea asta tristă este cuprinsă şi paralizată de o mare şi unică teamă şi cel ce vrea să dea sentinţe trebuie să aibă grijă ca nu cumva să se condamne singur.

Nu susţin că aşa aş fi gîndit atunci cuvînt cu cuvînt, căci abia acum, după treizeci de ani de frămîntări, am reuşit să formulez lucrurile aşa cum le-am formulat, dar încă de atunci a pus stăpînire pe mine un sentiment de repulsie (în care erau prezente în mare măsură şi mustrările de conştiinţă), o greaţă insuportabilă, dezgustătoare. Stăteam printre camarazii mei, păstrînd încă în

urechi răpăitul pistolului mitralieră, în, cordonul de călăreţi aliniat în faţa tragediei ce se desfăşurase în depărtare şi tremuram din cap pînă-n picioare de revoltă. Apoi neamţul s-a îndepărtat, iar noi, printr-o înţelegere tacită, am tăiat în galop curba, ca să nu fim nevoiţi să trecem pe lîngă victimă.

Nici eu nu ştiam ce mă pregăteam să fac a doua zi. Dimineaţa, încă înainte de pornire, m-am tras în dosul unei şuri şi, pe furiş, făcînd cît mai puţin zgomot, mi-am încărcat carabina. Aveam o armă Mauser tip '35 foarte bine reglată, care trăgea minunat, nu prea ratam ţinta cu el. Am încărcat carabina în linişte, i-am pus cu grijă piedica: dacă m-ar fi întrebat cineva de ce, nu i-aş fi răspuns decît atît: „Lumea e tot mai plină de pericole", sau „Pentru orice eventualitate".

Cum am ajuns la marginea drumului, am văzut ciudatul convoi. Abia dacă mai rămăseseră vreo zece-doisprezece prizonieri; gardienii, deveniţi inutil de mulţi, îi înconjurau acum cîte doi, le însoţeau paşii într-un careu dens şi strîns. Convoiul se tîra, se clătina cu o încetineală chinuitoare, cam la un kilometru şi jumătate de noi, de-a lungul arcurilor formate de firele rupte de telegraf împodobite cu chiciură. Deci în zadar vor umbla, toată noaptea fără oprire, nu vor mai fi în stare să ne ajungă din urmă caii — am gîndit eu. Azi îi vom depăşi definitiv şi nu-i vom mai vedea niciodată.

În aceeaşi clipă l-am şi zărit şi pe neamţ. Stătea în şaua motocicletei oprite în curbă şi fuma; cîinele părea o stană de piatră şi el pe băncuţa lui. Acum, cînd scriu toate acestea, cu gîndurile pierdute în trecut, mă mir cît de străin îmi era încă şi cu cît mai cunoscut mi-a devenit de atunci încoace, cu toate că între timp nu l-am mai văzut niciodată. Cînd am trecut pe lîngă el, ne-a zîmbit simpatic şi ne-a salutat cu un gest grăitor. Atunci, pe partea cealaltă a coloanei, am ieşit din rînd. Îmi ţineam calul meu drag din scurt, în timp ce, cu chiu, cu vai, am scos încet puşca de la spate, de parcă nu m-aş fi pregătit decît să rămîn înapoi, să-mi fac nevoile. Era o scenă obişnuită, n-avea de ce bate la ochi, mai ales

dimineaţa, căci nu toţi (şi mai ales nu întotdeauna) eram dişpuşi să călărim cîte o zi întreagă în propria noastră murdărie. În cele din urmă am reuşit să-mi scot arma; dar atunci n-am coborît de pe cal, aşa cum s-ar fi aşteptat el, ci m-am înfipt cît mai ţeapăn în şa, am ridicat pe neaşteptate piedica armei şi, de îndată ce şi al treilea pluton a trecut de mine, iar cîmpul a devenit liber în faţa mea, am tras liniştit, de la patru metri, drept în faţa neamţului cu cîinele. Mi-am amintit cum îi măcelărisem pe ostpreusser-ii noştri epuizaţi şi nu de mult pe acei purcei de la fermă: exact acolo, între ochi, am ţintit şi acum. Am văzut cum i-a plesnit capul în bucăţi, aproape că i-a explodat sub casca sa de oţel. Apoi nu mai ştiu ce s-a întîmplat, n-am mai văzut nimic, căci am luat-o la goană cît mă ţineau puterile pe calul meu drag spre satul părăsit, cît mai departe din calea armatelor care înaintau vijelios pe urmele noastre. O singură dată am mai privit înapoi de la marginea satului: dar nu mă urmărea nimeni.

Nu e adevărat, nu aşa s-a întîmplat. Plănuisem asta de zeci şi sute de ori, visasem ceasuri la rînd (ziua în şa, noaptea pe podelele şcolilor, sau în fînul grajdurilor), dar de făcut nu am avut niciodată curajul să o fac. În realitate am trecut călare înlemnit de spaimă, cu ochii în pămînt, prin faţa neamţului cu cîinele său, asemeni tuturor celorlalţi; în realitate am depăşit cu inima strînsă, roşind de ruşine acele cîteva stafii încadrate de şirurile sumbre ale paznicilor, asemeni tuturor celorlalţi; am călărit o bună bucată de vreme cu ochii închişi şi nici n-am privit înapoi, ca să nu îi mai văd niciodată. Şi totuşi ca pururea să-i văd.